

kysymyksiä, vaikka ne eivät kuulu-
neetkaan heidän tutkimustehtäviin-
sä. Näinhän hyvän tutkimuksen tu-
leekin tehdä. Tutkijat olisivat voi-
neet kuitenkin käsitellä jollain tapaa
sitä peruskysymystä, miten kunnal-
lishallinto ylipäänsä selvisi lamasta.
On ainakin jonkinasteisia perusteita
väittää, että kunnallishallinnolla
oli sittenkin kykyä reagoida talou-
dellisen toimintaympäristön muu-
toksiin. Tätä väitettä tukee myös se,
että tutkimusten mukaan kunnallishal-
linto säilytti legitimeittinsä ja
jopa kasvatti sitä laman aikana.

Jos päätelmät kuntien reagointi-
kyvystä voitaisiin osoittaa todeksi,
samalla osoittautuisivat vääriksi kak-

si julkiseen hallintoon kohdistuvaa
perusväitettä. Ensiksi, kunnallishal-
linto osoitti sellaista joustavuutta ja
sopeutumiskykyä, jota ei byrokraat-
tisella hallinnolla uskottu olevan.
Toiseksi, ei kunnallishallintoon, eikä
myöskään muuhun julkiseen hallin-
toon, ollut rakentunut sellaista legi-

timateettia heikentävää jatkuvan
kasvun elementtiä, jota uusliberalis-
tit ja julkisen valinnan teoriaan us-
koneet ovat pitäneet julkisen hallin-
non ydinominaisuutena.

SAKARI MÖTTÖNEN

MATTI HEIKKILÄ & MERJA RASTAS
KYSYNTÄ, TARJONTA JA POLITIIKKA
LAMAN VAIKUTUKSIA KUNTIEN SOSIAALITOIMEEN
ANALYYSI KUUDESTA KUNNASTA
RAPORTTEJA 254
SAARIJÄRVI: STAKES, 2000
127 s.

”OIKEASTAAN AIKA HÄMMÄSTYTTÄVÄÄ” – TUPAKKATUTKIMUS KOHTEEN NÄKÖKULMASTA

”On oikeastaan aika hämmästyttä-
vää, miten keskeisesti ja vahvasti
varsin suppea joukko aktivisteja on
asioiden kehitykseen vaikuttanut”,
tiivistää Pekka Hakkarainen kirjas-
saan yhden havaintonsa niistä syistä,
jotka ovat johtaneet lyhyessä ajassa
siihen, että tupakka on menettänyt
maineensa, kuten Matti Piispa on
asian muotoillut.

Yhteiskunnallisista muutoksista
tulee ajatelleeksi usein samalla ta-
valla kuin Raamattu puhuu tuules-
ta, kukaan ei tiedä, mistä se tulee ja
minne menee. Oli suorastaan kiih-
dyttävää lukea arvio muutoksesta,
jonka on läheltä nähnyt ja jossa on
itse, kylläkin hyvin pieneltä osin,
ollut mukana toimijana. Keskeltä
pyörrettä näkee tietenkin asioita eri

tavalla kuin rannasta tarkkaan kat-
selemalla; voi olla, ettei siinä vili-
näissä kaikkea niin selvästi erota. Jo-
takin roinaa taas pyörii siinä lähellä,
eikä sitä rannalta ehkä näe.

”Terveysrintaman” muodostumi-
nen ja toiminta kuuluvat oman elä-
mäni ydinkokemuksiin, se on muo-
kannut ratkaisevasti tapaani ajatella
ja toimia. Merkittävään tässä muis-
tiin yksi opetus. En enää ollenkaan
kestä ruikutusta siitä, kuinka ”meil-
lä” on ylivoimainen tehtävä edes-
sämme, kun voimavarat ovat niin
kehnot ja ”niillä” on miljoonansa ja
mahtavat koneistonsa. Hakkaraisen
raportoima muutos tapahtui, koska
terveysrintamalla oli hyvät, vetoavat
argumentit, tehokas strategia ja ky-
ky hankkia tärkeät liittolaiset. Li-

säksi se ymmärsi ja hyödynsi yhteis-
kunnallista ja kulttuurista ilmapii-
riä eikä hakannut päätään seinään.
Raha ei siinä tilanteessa ratkaise.
Mitä niillä on, mitä meillä ei, paitsi
Porschet, minulla oli tapana uhota.

Hakkarainen tiivistää terveysrin-
taman strategian tähän tapaan:

– Irtisanoudutaan vanhasta mor-
alistishenkisestä valituksesta.

– Harjoitetaan tupakan markki-
noinnin kansalaistarkkailua ja pai-
nostetaan viranomaisia panemaan
kieltonormeja täytäntöön.

– Käytetään hyväksi julkisuutta ja
tarjotaan sille aktiivisesti aineistoa.

– Edetään kansalaisten mielialoja
luotaillen. Esimerkiksi tupakoimatto-
muuden edellyttäminen työnhaki-
joilta ei kuulu tähän perinteeseen.

”Terveysrintaman” strategisen ajattelun taso pitäisi nytkin asettaa tavoitteeksi, kun haetaan keinoja hallita huumeongelmaa. Huomiota herättää esimerkiksi erään haastattelun replikki: ”Mietitään sellaisia tupakkaan liittyviä kysymyksiä jotka ei loukkaisi yksittäistä tupakoitsijaa”. Nykyinen huumevalistus ei yllä lähellekään, huumeiden käyttäjää loukkaavat, usein yleistävyydessään harhaanjohtavat luonnehdinnat ovat sen keskeistä kuvastoa. Pyrkimystä olla loukkaamatta häntä en muista kenenkään edes tuoneen esiin.

Terveysrintama ymmärsi myös, että tavoiteltu muutos on luonteeltaan kulttuurinen. Yhteiskunnallisen ilmapiirin muutos ratkaisee, ja juuri siihen pitää vaikuttaa. Yksinomaan lainsäädännöllä ei saada paljoa aikaan. Tähän verrattuna nykyisen ”huumerintaman” kouristuksenomainen takertuminen kontrolliin, pakkotoimiin, rangaistuksiin ja normeihin vaikuttaa aika avuttomalta.

TERVEYS- VAI OIKEUDENMUKAISUUSRINTAMA?

Suuntaamalla katse tupakkateollisuuteen ja paljastamalla sen menetelytapoja erityisesti oikeudenkäynnissä saatiin luoduksi uudella tavalla laajaa kansalaismielipidettä. Tässä kohden käsitykseni eroaa Hakkaraisen erittelystä. Hän korostaa eri tavoin, rintaman nimen valintaa myöten, että kyseessä oli terveysnäkökulman voitto: ongelman omistajuus on ollut ehdottomasti lääkäreillä; tupakkaongelman määrittely suunta on kulkenut kohti lisääntyvää medikalisoitua. Hakkarainen nimeää passiivisen tupakoinnin avainkysymykseksi, koska tupakointi ei koskekaan vain tupakoijaa itseään vaan vaarantaa sivullistenkin terveyden. Olen samaa mieltä, mutta passiivinen tupakointi ei ollut ai-

noa näkökulman muuttaja. Kysymys oli laajemminkin sivullisen kansalaisen oikeuksista. Tästä minusta aukeaa ratkaiseva näkökulma.

Oleellinen muutos 80-luvulta eteenpäin on ollut nimenomaan näkökulmien avartuminen terveyspolitiikasta muualle. Lääkärit olivat tehneet pohjatyön, ja uudetkin argumentit nojasivat paljolti lääketieteen paljastamille tosiasioille. Mutta uudella tavalla kiinnostavaksi ja monia aktiivisia kansalaisryhmiä koskettavaksi tupakkakysymys tuli uusien, eri tavoin yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen vetoavien näkökulmien kautta. Paljastettiin tupakkateollisuuden menetelmät, joilla se houkutteli lapsia ja nuoria riippuvuuteen. Osoitettiin, miten yhtiöt johtivat ihmisiä järjestelmällisesti harhaan ja manipuloivat heitä. Lakimiehet osoittivat, että menetelmät ovat paitsi moraalittomia myös laittomia. Oikeudellisen argumentoinnin läpimurto oli dramaattinen. Valtaosa juristien eliitistä muutti nopeasti kantansa torjuttuaan ensin suoralta kädeltä ajatukset tupakkayhtiöiden korvausvastausta ja niiden joukkomittaisista rikoksista. Tupakan viljelyn ympäristöhaitat ja tupakkateollisuuden ympäristölle ja ihmisille vetosivat etenkin nuoriin. Feministit kiinnostuivat tupakoinnin merkityksestä sukupuolten eriarvoisuuden kannalta. Tapahtui se, minkä Hakkarainen osoittaakin läpimurron edellytykseksi: ”Jonkin asian menestyksellinen määrittely sosiaalisesti ongelmaksi edellyttää, että ongelmaa esiin nostava keskustelu leviää usealle eri areenalle”.

Myös tässä suhteessa olisi opittavaa. Huumekauppaa ja -teollisuutta voisi käsitellä pitkälti samoin kuin käsitelimme tupakkateollisuutta. Moraaliltaan ne ovat aivan samaa, tupakkateollisuus on vain tehokkaampaa ja siksi tuhoisampaa. Ta-

vat rekrytoida uusia addikteja, huumekauppa osana järjestäytyneitä rikollisuutta, keinona rahoittaa valtioita ja aseistettuja joukkoja, jotka polkevat ihmisoikeuksia, huumekaupan käyttö likaisissa poliittisissa manöövereissä – kaikki on aineistoa, jota hyödyntämällä voitaisiin luoda samanlaista boikottimielialaa, jota onnistuttiin herättämään tupakkateollisuutta kohtaan. Tällaisille ajatuksille vastaanottavia olisivat nuorten piirissä osittain samat ihmiset, joihin myös uudet huume- myönteiset kulttuurit vetoavat.

ERI SUUNTIIN VAI KOHTI JOHDONMUKAISTA AJATTELUA?

Hakkarainen näkee suhtautumisen eri päihtisiin tai nautintoaineisiin kehittyvän ristiriitaisesti: ”Poliittiset kehitystrendit tupakan, huumeiden ja alkoholin kohdalla kulkevat siis eri suuntiin. Huumeet ovat olleet kiellettyjä jo pitkään, tupakka on menossa siihen suuntaan, mutta alkoholi – on saavuttanut koko ajan suurempaa hyväksyntää ja sallittavuutta.” Ja edelleen: ”Tupakkapolitiikkaan verrattuna alkoholipolitiikka on kehittynyt aivan päinvastaiseen suuntaan. Kun suhtautumista tupakkaan ja tupakkateollisuuteen on jatkuvasti kiristetty, suhtautumista alkoholiin ja alkoholiteollisuuteen on vapautettu sääntelystä.” ”Tupakka näyttäisi olevan kulke- massa jokseenkin yksilinjaisesti kohti tiukkenevaa politiikkaa, kun huumeiden kohdalla on puolestaan havaittavissa jonkinlainen vastavirta.” Näkemys huipentuu mahdolliseen tulevaisuuskuvaan: voi olla, että kahdenkymmenen vuoden päästä marihuana palaa laillisesti, mutta tupakka on kielletty kehitysmaita lukuun ottamatta.

Mahdollinen tuollainen tulevaisuus minustakin on, mutta samalla kehityksen ristiriitaisuus osoittautuu näennäiseksi. Jos olettaisimmekin,

että kehitys kulkee kohti johdonmukaista suhtautumista eri päih-teisiin: ne pantaisiin samalle viivalle, niitä arvioitaisiin yhdenmukaisin kriteerein?

Tupakka ei ehkä silloin olisi kokenaan kielletty, vaan nikotiini- ja heroiniaddiikit seisoisivat samassa apteekkijonossa. Näitä riippuvuusiahan pidetään yhtä vakavina muun muassa WHO:n ja USA:n Surgeon Generalin julkaisuissa ja Suomen tupakkalainsäädännön valmisteluasiakirjoissa. Tupakka aiheuttanee näistä kahdesta enemmän terveyshaittoja käyttäjilleen, etenkin kun heroinin käyttäjien kuolleisuudesta suuri osa voidaan selittää johtuvaksi siitä elämäntyylistä, johon riippuvuus laittomasta aineesta johtaa, ei itse aineen suoraksi vaikutukseksi. Niinpä näiden aineiden kaupallinen levitys olisi kiellettyä, mutta käyttäjien saata- vissa olisi niin ylläpito- kuin korvaushoitoakin ja vieroituspalveluja, joita ei kuitenkaan ketään painosteta käyttämään.

Alkoholi ja kannabis saattaisivat jäädä suoraksi vedetyn sallittavuus- rajan oikealle puolelle. Tärkeä ero heroiniin ja tupakkaan on se, että alkoholia voi periaatteessa käyttää oikein, so. joutumatta merkittävään riippuvuus- tai terveysvaaraan, kun taas tupakalle ei voi määritellä turvallista käyttökynnystä. Sekä addiktiivisuuden että terveyshaittojen perusteella kannabiskin saattaisi mennä riman yli. Näin voi päätellä esimerkiksi Pekka Saarnion artikkelista Yhteiskuntapolitiikassa 2/2000.

Tällaisessa tulevaisuudessa erotet- taisiin jyrkästi aineiden käytön ja kaupan sääntely. Sovellettaisiin johdonmukaisesti sitä liberaalia oikeus- periaatetta, ettei ihmistä voi rangaista itsensä vahingoittamisesta: parvekkeelta hypääminen ei ole rikos, toisen heittäminen on. Mutta se kuluttajansuoja- tai heikomman osapuolen suoja-ajattelu, jonka pe-

rusteella tupakkateollisuutta nyt ahdistellaan, on milliläiseen liberalis- miin perustuvaa sekä. Se, että hen- genvaarallisia tuotteita markkinoi- daan nautintoaineina ja vielä valeh- dellaan kuluttajille ummet ja lam- met, ei siihen mahdu. Siksi kerta- kaikkinen huumeiden vapauttami- nen ei ole johdonmukainen liberaali unelma.

Tällaisen kuvittelun perusteella voi myös ajatella, että ilmapiirin ja suhtautumisen kehitys eri aineiden suhteen on vain näennäisesti erisuuntaista. Tosiasiassa erot pienene- vät, suurimmat ja perustelematto- mimmat erot ovat menneisydessä. Tupakka ja "kovat" huumeet näyt- täytyvät liian vaarallisina aineina hyväksyttäväksi, alkoholin ja muiden, sekä nyt laittomien että aivan uusien päihteiden asema määritellään niiden todellisen, osoitetun haitalli- suuden perusteella, kun huumeet arkipäiväistyvät.

On mielenkiintoista ajatella, miten luonnehdittaisiin ihmistä, joka tosissaan ajattelee näin. Tupakan suhteen häntä pidettäisiin pahim- man luokan terveysfasistina, huu- meiden suhteen vaarallisena ääri- liberaalina. Kuitenkin hän voisi väit- tää ajattelevansa johdonmukaisesti, oikeusvaltion periaatteiden henges- sä ja ajanmukaista tutkimustietoa soveltaen.

Kun tulevaisuudella spekuloi- daan, tulee mieleen sellainenkin banaali havainto, että tietenkin me ymmärrämme itsemme kaltaisia ih- misiä hyvin ja vieraan oloisia huo- nommin. Nyt eliitti juo viinaa, mutta ei (vielä?) käytä huumeita eikä (enää) tupakoi. Miten tulevai- suudessa?

TUPAKKA-, ALKOHOLI- JA HUUMEPUHE:
YHTÄLÄISYYKSIÄ JA EROJA

"Alkoholin ja terveyden välisistä syy-yhteyksistä ei penätä näyttöä eikä istuta oikeutta. Alkoholin käytön

riskit hyväksytään yhtenä elämän monista riskitekijöistä", Hakkarai- nen vertaa. Näkisin tämän johtuvan yksinkertaisesti siitä, että ne ovat hallittavampia kuin tupakan riskit ja siis hyväksyttävämpiä. Alkoholia voi käyttää suhteellisen riskittömästi, "oikein", tupakkaa ei. Toiseksi Alkoa ei ole voinut syyttää sellaisesta kuluttajien harhauttamisesta kuin tupakkayhtiöitä. Tupakkalaki teki tappavan tuotteen myymisestä sallitun, mutta mikään normi ei ole oikeuttanut sen markkinointia turvalisena. Oikeutta ei käydä, koska kuluttajia ei ole johdettu harhaan eikä normeja rikottu.

Hakkarainen rinnastaa myös tu- pakan ja huumeiden vastaisen retoriikan, palauttaen mieleen Nils Christien ja Kettil Bruunin termin "huumesota": "Kaikki tupakka on yhtä vaarallista", sanovat tupakan vastustajat. Kovan huume politiikan kannattajat myös torjuvat laittomien huumeiden luokittelun "koviin" ja "pehmeisiin" ja julistavat ne kaikki yhtä vaarallisiksi.

Näiden samalta kuulostavien iskulauseiden taustat ovat itse asiassa kovin erilaiset eivätkä todista samasta mentaliteetista. Tupakan suhteen väitteessä on paljon perää. Väite esitettiin vastavedoksi sille, että tupakkayhtiöt reagoivat kuluttajien huoleen terveydestään markkinoimalla erilaisia "light"-savukkeita, joiden nikotiinipitoisuutta oli alennettu. Myös viranomaiset myötäilivät aikansa tätä linjaa 60- ja 70-luvulla, kuten Hakkarainen kertoo. Tutkimukset kuitenkin osoittivat pian, etteivät kuluttajat saa mitään etua kevytsavukkeista. Keskivertotupakojen elimistö on mukautunut nikotiinin läsnäoloon, ja niinpä hän polttaa siten, että saa vakiomäärän nikotiinia. Hän joko polttaa intensiivisemmin tai enemmän, jos savukkeessa on vähemmän nikotiinia. Saatettiin myös perustellusti väittää, että "kevyt"-nimillä johdetaan ku-

luttajia harhaan, koska tuotteet edelleen ovat kohtuullisestikin käytettynä tappavan myrkyllisiä. ”Kaikki on yhtä vaarallista” -väitettä ei tosin sellaisenaan tule soveltaa savutomiin tupakkatuotteisiin eikä varaukselta myöskään piippuun tai sikareihin. Niihin toisaalta liittyy omanlaisiaan vaaroja.

Kaikkien huumeiden yhtäläistä vaarallisuutta puolestaan ei voi järkevästi perustella. Tämä ahkerasti käytetty väite kuuluu perustelupeliin, jonka lähtökohdat ovat huumeepoliittisia, eivät tosiasioihin perustuvia. Kyseessä on manipulatiivinen puhe ja malliesimerkki propagandasta. Sillä ei pyritä laajentamaan ja syventämään keskustelua vaan päinvastoin torjumaan oleellisia kysymyksenasetteluja, kuten juuri laillisten ja laittomien päihteen vertailua yhtäläisin kriteerein. Huumeepoliittikkaan muodostuu omaa retoriikkaansa ja omia perustelujaan, jotka ovat irrallaan yleisestä yhteiskuntapoliittisesta ajattelusta ja usein sille vastakkaisia. Puhutaan pakkohoidosta pohtimatta pakon hyödyllisyyttä terveydenhuollossa yleensä ja sen suhdetta terveydenhuollon etiikkaan. Huumetestejä vaaditaan miettimättä eri huumeiden ja erilaisten käyttäjien todella muodostamaa riskiä tai näkemättä uunituoreen perustuslain periaatteita muuna kuin esteinä, jotka

pitää ohittaa. Testein pyritään syrjäyttämään huumeiden käyttäjät koulutuksesta ja työelämästä, vaikka syrjäytymisen ehkäisy on sosiaali- ja terveyspolitiikan kulmakiviä. Kun ”rationaalisuus”-käsitteen juuret ovat juuri asioiden suhteissa, omalakinen huumepuhe sotkee ajatteluamme ja politiikkaamme yhä syvemmmälle irrationaalisuuteen.

Hakkarainen nostaa kiinnostavasti esiin nikotiinikorvaustuotteet ja rinnastaa niiden kaupan huumeepoliittikassa laajalti sovellettuun (ja laajalti torjuttuun) haittojen vähentämisajatteluun. Rinnastus tuotti minun mieleeni aivan uuden paradoksin. Haittojen vähentämisajatteluun kielteisesti suhtautuvat tahot (kuten European Cities Against Drugs -järjestö, jonka jäsenenä myös Helsinki ja Turku protestoivat itsekin soveltamaansa politiikkaa vastaan) väittävät, että neulojen jakelu ja muu korvaus- ja ylläpitohoito merkitsevät antautumista huumeongelman edessä, ovat ristiriidassa huumeiden vastaisen politiikan kanssa ja tuomitsevat käyttäjät huumeriippuvuuteen. Se tässä kummututtaa, miksi me tupakkafanaatikot emme ole ikinä saaneet päähämme väittää nikotiinikorvaushoidoista mitään samankaltaista, vaan olemme muutta mutkitta hyväksyneet ne hyödyllisinä tupakasta vieroituksen keinoina.

KÄYTTÄMÄTTÖMIÄ MAHDOLLISUUKSIA

Kirja muistuttaa parista tupakka-politiikan keinosta, joilta voi odottaa tuloksia mutta joita ei juuri käytetä. Markku Pekurisen mielestä hinnankorotukset vähentävät tupakointia tehokkaasti, mutta ehdotukset ovat kilpistyneet valtiovarainministeriön kantaan. Taloudelliset intressit ovat voittaneet terveysintressin. Nyt veronalennuspuheiden aikaan ehkä olisi otollinen tilaisuus vaatia hintasetta käyttöön.

Tupakojien halu lopettaa on eri kyselytutkimuksissa aina yleistä, niin Hakkaraisenkin siteeraamissa. Vähintään puolet tupakoi vastoin tahtoaan, ja huomattava osa heistä on hiljattain yrittänyt lopettaa. Tätä taustaa vasten on kummallista, ettei vieroituspalveluja ole säännöllisesti saatavilla, vaan ne ovat yksittäisten virkamiesten tai yrittäjien aktiivisuuden varassa. Asiakas pohjaa olisi, kansanterveydellinen merkitys on kiistaton, mutta kattavaa palvelujärjestelmää ei ole saatu aikaan.

MARKKU SOIKKELI

PEKKA HAKKARAINEN
TUPAKKA – NAUTINNOSTA
ONGELMAKSI
VASTAPAINO 2000